

σάγουν με τρόπο διασκεδαστικό και νοσταλγικό στο πνεύμα της δύσκολης αυτής εποχής του διχασμού.

ΒΑΛΤΕΡ ΠΟΥΧΝΕΡ

ΛΙΛΙΑ ΜΑΡΑΚΑ

(Εισαγωγή – Επιμέλεια – Σχολιασμός), *Ελληνική Θεατρική Επιθεώρηση 1894-1926. Τέσσερα κείμενα*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα 2000, σσ. 381 + 597, 4 εικόνες, μουσικές νότες. ISBN 960-393-401-1.

Πρόκειται για δίτομη μονογραφία, που συνεχίζει ουσιαστικά τη σχολιασμένη έκδοση ανέκδοτων κειμένων της Ελληνικής Επιθεώρησης, εγχείρημα που ξεκίνησε με τη μονογραφία *Αθηναϊκή επιθεώρηση*, 3 τόμ. Αθήνα 1977 (μαζί με τον Θ. Χατζηπανταζή) κι έχει περίπου την ίδια διάρθρωση και στοχοθεσία· δηλαδή τη σύνδεση του έργου με την ιστορική και πολιτική στιγμή, το λεπτομερειακό σχολιασμό όλων των νύξεων και υπαινιγμών που περιέχουν άφθονα τα κείμενα αυτά· εδώ προστίθεται ακόμα και η δημοσίευση των μελοποιήσεων, καθώς και λεπτομερειακοί χρονολογικοί πίνακες (εν μέρει αντλούν από την έκδοση του 1977), που παρουσιάζουν με εύληπτο τρόπο τα γεγονότα, στα οποία αναφέρονται τα έργα. Το έργο της αποκρυπτογράφησης της επικαιρότητας που κυύβεται στα κείμενα αυτά, τα οποία είναι κατανοητά μόνο στα πλαίσια των συμφραζομένων της εποχής, αποδεικνύεται πολύμοχθο και περίπλοκο, πράγμα που διαφαίνεται στις πάνω από 1500 υπομειώσεις και το ευρετήριο ονομάτων με σχεδόν 900 πρόσωπα.

Κατ' αυτόν τον τρόπο εκδίδονται οι επιθεωρήσεις «Αι υπαίθριοι Αθήναι» των Ηλίας Καπετανάκη και Νικόλαου Λάσκαρη (1894), «Έξω Φρενών» των Πολύβιου Δημητρακόπουλου και Κωνσταντίνου Μακροίδη (1908), «Πολεμικά Παναθήναια» των Μπάμπη Άννινου, Γεώργιου Τσοκόπουλου και Πολύβιου Δημητρακόπουλου (1913), και «Ρωμέικο» του Μιλτιάδη Λιδωρίκη (1926). Ήδη τα ονόματα των συγγραφέων, γνωστών από τη δραματογραφία της εποχής, προκαλούν το ενδιαφέρον· με την επιλογή των κειμένων αυτών δίνεται και μια διαχρονική διάσταση της εξέλιξης του είδους (το οποίο στο Μεσοπόλεμο διαγράφει πλέον μια φθίνουσα πορεία), παράλληλη με εκείνη της πρώτης μονογραφίας (1977), που ωστόσο εμβαθύνει περισσότερο και αποφεύγει κάποιες γενικότητες του εισαγωγικού τόμου. Τα κείμενα αντλήθηκαν, αποσπασματικά ή ολόκληρα, από το Θεατρικό Μουσείο σε δακτυλογραφημένη μορφή· για το λεπτομερειακό σχολιασμό χρειαζόταν εκτεταμένη πρωτογενής έρευνα στον ημερήσιο και περιοδικό Τύπο της εποχής, θεατρικά προγράμματα, λευκώματα κτλ., καθώς και η χρησιμοποίηση ιστορικών μελετών, αλλά και απομνημονευμάτων, αυτοβιογραφιών κι άλλου προσωπικού και λογοτεχνικού υλικού για την ανασυγκρότηση όλων των γεγονότων και προσώπων της «μικροϊστορίας», στα οποία αναφέρεται σατιρικά η επιθεώρηση. Πρόκειται για έργο πολύμοχθο και πολύχρονο λόγω της άμεσης και πυκνής σύνδεσης των θεατρικών αυτών κειμένων με την εποχή και τα γεγονότα της χρονιάς.

Στον πρόλογο (σσ. 9 εξ.) ακολουθεί ένα «εκδοτικό σημείωμα» (σσ. 11 εξ.), όπου καθορίζονται οι εκδοτικές προδιαγραφές στην αποκατάσταση, ορθογραφική και της στίξης, και ενοποίηση των κειμένων, που και πληκτρολογικές αβλεψίες έχουν και λανθασμένες

ορθογραφικές συνήθειες της εποχής δηλώνουν. Ακολουθεί, ως πρώτο κεφάλαιο του Α' τόμου, «Αι υπαίθριοι Αθήναι» (1894), σάτιρα για τον εκσυγχρονισμό του αστικού κέντρου στην εποχή του Χ. Τρικούπη. Η εκτεταμένη «Εισαγωγή» τοποθετεί το έργο στην εποχή του («Α. Το ιστορικό πλαίσιο», σσ. 15-19), στα θεατρικά συμφραζόμενα της χρονιάς («Γκραν βία», βλ. δημ. αρ.10, ξεκίνημα της επιθεώρησης) (σσ. 20-46), προχωρεί σε μια συγκριτική ανάλυση με το «Λίγο απ' όλα» της ίδιας χρονιάς (σσ. 46-61), καταπιάνεται ύστερα με την ανάλυση του ίδιου του έργου (σσ. 61-72), διαπιστώνοντας τις επιδράσεις που έχει από το κωμειδύλλιο, παρουσιάζει στη συνέχεια το χειρόγραφο (σσ. 72-75), καθώς και το κείμενο, με πλήθος υποσημειώσεων, όπου σχολιάζονται εκτενώς πρόσωπα και πράγματα (σσ. 77-215). Χωρίς τα σχόλια αυτά τα απολαυστικά κείμενα θα ήταν εν πολλοίς ακατανόητα.

Το ίδιο σχήμα εφαρμόζεται και στην επιθεώρηση «Έξω φρενών» (1908), που σατιρίζει τη νεοτουρκική επανάσταση (έχει δημοσιευτεί και στην *Παράβαση* 3, 1998, σσ. 27-54). Στην «Εισαγωγή» η τρίπρακτη «βυζαντινή επιθεώρηση» τοποθετείται πρώτα στο χώρο (Κωνσταντινούπολη) και στο χρόνο (τέλος του θεοκρατικού καθεστώτος του Abdülhamit B') (σσ. 219-232), εντάσσει το έργο στα θεατρικά συμφραζόμενα και στη θεατρική κίνηση της Κωνσταντινούπολης το 1908/9 (σσ. 232-261), περιγράφει ύστερα το χειρόγραφο (σσ. 261-265) και εκδίδει το κείμενο σε σχολιασμένη με υποσημειώσεις μορφή (σσ. 267-381). Από την έκταση των Εισαγωγών φανερώνεται ήδη η συστηματική προσέγγιση στα κείμενα, ενώ στην έκδοση των κειμένων προστίθενται συχνά εκτενείς υποσημειώσεις, που καταλαμβάνουν σημαντικό μέρος της έκτασης των κειμένων.

Ο Β' τόμος είναι ογκωδέστερος λόγω των παραρτημάτων. Τα «Πολεμικά Παναθήναια» (1913) αναφέρονται στους Βαλκανικούς πολέμους· το έργο αναλύεται εκτενώς στο πρώτο κεφάλαιο της «Εισαγωγής» («Α. Τα "Παναθήναια" και οι Βαλκανικοί Πόλεμοι», σσ. 11-27), ενώ το δεύτερο αναφέρεται στην παράσταση και την απήχηση που είχε η πατριωτική επιθεώρηση (σσ. 27-59)· το τρίτο περιγράφει τα πολλά και αποσπασματικά χειρόγραφα, που θέτουν ορισμένα ζητήματα σύνθεσης και αποκατάστασης (σσ. 59-74), τα οποία συζητούνται στο τέταρτο κεφάλαιο («Δ. Ανασύσταση του κειμένου», σσ. 74-90). Ακολουθεί το ίδιο το κείμενο σε αποκαταστημένη μορφή με υποσημειώσεις (σσ. 91-245).

Το «Ρωμείο» (1926) σατιρίζει την επανάσταση του 1922, το δημοκρατικό καθεστώς, το οικονομικό χάος και τη δικτατορία του Πάγκαλου («Εισαγωγή», «Α. Η δικτατορία του Θεόδωρου Πάγκαλου», σσ. 249-262)· σ' αυτά τα χρόνια παρατηρείται ήδη η παρακμή της παλαιάς Αθηναϊκής επιθεώρησης («Β. Η επιθεώρηση στα μέσα της δεκαετίας του '20», σσ. 262-276). Ειδικό τμήμα της «Εισαγωγής» περιγράφει το χειρόγραφο (σσ. 277-280). Το κάπως εκτενέστερο κείμενο παρουσιάζεται στη συνηθισμένη μορφή (σσ. 281-410).

Σ' ένα εκτενές «επίμετρο» δημοσιεύονται «Συμπληρώματα κειμένων» (σσ. 413-483) με διαφορετικά νούμερα από διάφορα χειρόγραφα και παραλλαγές, καθώς και το «Παράρτημα μουσικής» (σσ. 485-521), όπου δημοσιεύονται οι παρτιτούρες από 16 τραγούδια των «Πολεμικών Παναθηναίων». Ακολουθούν οι «Χρονολογικοί πίνακες» (σσ. 523-564) με τρεις στήλες: ιστορικό πλαίσιο, επιθεωρησιακό θέατρο, επικαιρότητα, που καλύπτει το χρονικό διάστημα 1888-1897 για το «Υπαίθριοι Αθήναι», 1875-1909 για το «Έξω Φρενών», 1904-1913 για τα «Πολεμικά Παναθήναια» και 1918-1926 για το «Ρωμείο». Ο Β' τόμος κλείνει μ' ένα Ευρετήριο ονομάτων (σσ. 565-587), ένα English summary (σσ. 589 εξ.) και τις πηγές της εικονογραφίας (σ. 594).

Αξίζουν συγχαρητήρια στον εκδοτικό οίκο «Ελληνικά Γράμματα» που ανέλαβε την εκτύπωση μιας τόσο ογκώδους και απαιτητικής εργασίας, η οποία κάνει προσιτά σ' ένα ευρύτερο κοινό τα κείμενα της παλαιότερης επιθεώρησης, που αποτελούσε ένα σημαντι-

κό πολιτικό και θεατρικό γεγονός της χρονιάς, καθρέφτη μιας εποχής ολόκληρης· και αυτός ο θησαυρός πληροφοριών, νοοτροπιών, χαρακτήρων και γενικά πολιτιστικής ατμόσφαιρας ξεκλειδώνεται μόνο χάρη στον επίμονο και λεπτομερειακό σχολιασμό της φιλολογικής εκδότριας. Η «θητεία» της στο «πολιτικό» θέατρο, κυρίως το γερμανικό μεταπολεμικό, έχει οξύνει το βλέμμα της για τις ιστορικές συγκυρίες, τις νύξεις για πολιτικές καταστάσεις και κοινωνικές διαμαρτυρίες, για την «ιστορικότητα» ενός θεατρικού κειμένου εν γένει· στην περίπτωση της παλαιάς επιθεώρησης, πέρα από κάποιες μουσικές και δραματουργικές συνταγές, κάποιες στιχουργικές ικανότητες και τον σατιρικό οίστρο, αυτή η «ιστορικότητα» είναι σχεδόν απόλυτη· τα κείμενα αυτά δεν κατανοούνται και δεν ξαναζωντανεύουν χωρίς λεπτομερή σχολιασμό. Είναι τα ίδια πολύτιμα ντοκουμέντα της εποχής. Όπως και σε άλλες εποχές η Trivialdramatik αποδεικνύεται ως πιο πιστός καθρέφτης της κοινωνικής και πολιτισμικής οντότητας μιας εποχής, έτσι και η επιθεώρηση, που την εποχή του «Θεάτρου Ιδέων», την εποχή που μεσουρανούσε ο Καραγκιόζης, το γαλλικό βουλεβάρτο και η βιεννέζικη οπερέτα, αποτελούσε καθολικότερο αντικατοπτρισμό της καθημερινής ζωής, ανέπνεε την «οσμή» και την ατμόσφαιρα της περιόδου, απ' ό,τι άλλα δραματικά και θεατρικά είδη. Με την έκδοση των τεσσάρων αυτών κειμένων ολοκληρώνεται μια εξονυχιστική διερεύνηση της παλαιάς ελληνικής επιθεώρησης και ανασταίνεται, για το σημερινό αναγνώστη, η πολιτισμική ιστορία του τόπου σε μίαν από τις πιο συναρπαστικές του περιόδους.

ΒΑΛΤΕΡ ΠΟΥΧΝΕΡ

Πανελλήνια Πολιτιστική Κίνηση, *Το Ελληνικό θεατρικό έργο κατά τη δεκαετία του 1990. Β' Συμπόσιο Νεοελληνικού Θεάτρου*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα 2000, σελ.319, εικόνες, ISBN 960-393-448-8.

Πρόκειται για τα Πρακτικά συνεδρίου, που οργάνωσε η Πανελλήνια Πολιτιστική Κίνηση από τις 16 ως τις 18 Οκτωβρίου 1999 κι έγινε στο Πνευματικό Κέντρο του Δήμου Αθηναίων και στο Θέατρο «Τζένη Καρέζη», αφιερωμένο στον Αλέξη Σεβαστάκη, του οποίου τα θεατρικά Άπαντα έχουν δημοσιεύσει πρόσφατα τα Ελληνικά Γράμματα (Α. Σεβαστάκης, *Πολιορκίες - θέατρο* -, τόμ. Α'-Β', Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα 2000, σελ.369 και 355, σε θεατρολογική επιμέλεια του Δημ. Τσατσούλη, με εισαγωγικές αναλύσεις της Χ. Μπακονικόλα, «Η τραγωδία της συνείδησης στο θέατρο του Αλέξη Σεβαστάκη» (σσ. 15-24) και του Δημ. Τσατσούλη, «Πολιορκώντας το χώρο στη δραματουργία του Αλέξη Σεβαστάκη» (σσ. 25-47) και στο Παράρτημα μελέτες του Γ.Π. Πεφάνη, «Το θεατρικό πρόσωπο του Αλέξη Σεβαστάκη» (σσ. 261-289) και του Δημ. Τσατσούλη, «Ιδεολογία και δομικοί μηχανισμοί στο θέατρο του Αλέξη Σεβαστάκη» (σσ. 291-307), εργοβιογραφία του Σεβαστάκη (σσ. 311-318), παραστασιογραφία (σσ. 321-324) και κριτικογραφία σε επιλογή (σσ. 327-351). Στο επίκεντρο των εισηγήσεων βρισκόταν η θεατρική παραγωγή της τελευταίας δεκαετίας πριν από τη στροφή του αιώνα. Τα Πρακτικά αυτά έχουν την πρωτοτυπία, ότι καταγράφουν και τις παρεμβάσεις και συζητήσεις, καθώς δίνουν και άφθονο φωτογραφικό υλικό από τις συνεδριάσεις. Ο αναγνώστης δηλαδή έχει την ψευ-